

«Пісні про кохання», «Танечні (танкові) пісні». З народної прози він опублікував статті: «Казки про тварин», «Оповідання з демонології», «Легенди», «Перекази», «Новели», «Анекдоти», «Прислів'я й приказки», «Загадки».

Думи у П. Одарченка розподіляються на такі групи: про турецьку неволю, про лицарську смерть козака, про щасливе врятування козаків з неволі, про повернення з воєнного походу і поділ здобичі. Окремо виділені думи побутово-моралістичного характеру, про козацько-польську боротьбу. Дається характеристика виконавців дум — народних кобзарів.

Серед історичних та політичних пісень розглядаються пісні про Байду, про здобуття Варни, про облогу Почаївського монастиря 1675 року, про битву під Жовтими Водами, під Берестечком та ін.; баладні пісні — про Бондарівну, Саву Чалого, Залізняка, Швачку, про Довбуша, Кармалюка тощо. Серед станових пісень виділяються чумацькі, солдатські пісні, рекрутські, наймитські.

Казковий епос П. Одарченка розподіляє на такі групи: власне казки — про тварин, фантастично-пригодницькі, героїчні, соціально-побутові. Автор простежує історію збирання та вивчення казкової творчості, виділяє серед неї окремо літературну казку. Окремі статті присвячені «Оповіданням з демонології» (основані на віруваннях у «нечисту силу», духів), легендам (сюди входять твори церковно-релігійного підґрунтя, з моралізаторською тенденцією, побудовані на основі Біблії, апокрифів, житій святих), переказам (прозовим творам про історичних осіб, у яких реальні події поєднуються з казковими або легендарними), новелам (народним творам без домішок фантастичного елементу), анекдотам (коротким гумористичним оповіданням з несподіваними кінцівками).

Окремо П. Одарченко розглядає «Прислів'я й приказки». Дано визначення прислів'я як короткого двочленного речення, що висловлює життєву філософію народу, узагальнений досвід. На відміну від прислів'їв приказки є одночленими висловами, часто у формі спостереження одного характерного явища. Загадки, відзначає П. Одарченко, — це короткі речення, що містять у собі питання. У тексті загадки описується окрема ознака предмета або аналогічні ознаки іншого предмета, що може підказати відгадку.

Отже, статтями, опублікованими в енциклопедіях, П. Одарченко теж зробив вагомий внесок у розвиток фольклористики, за що йому складають подяку ті, що нині працюють над народним словом, і скажуть добре слово ті, що працюватимуть в українській фольклористиці у майбутньому.

Михайло ПАЗЯК

Київ

ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЗБІРНИК ПРАЦЬ УКРАЇНСЬКИХ МИСТЕЦТВОЗНАВЦІВ

*Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. Т. ССХХVІІ.
Праці Секції мистецтвознавства / Ред. тому О. Купчинський,
В. Овсічук, А. Рудницький. Львів, 1994. — 509 с.*

Важливою подією в культурному житті України є вихід чергового тому, поновленого кілька років тому славетного наукового українознавчого видання, здійсненого завдяки фінансовій підтримці Наукового товариства імені Т. Шевченка в США та сприянні львівської книжкової фабрики «Атлас». Видання має традиційну чітку побудову й складається з трьох основних частин. Перша — «Статті» (два підрозділи — «Образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво» й «Архітектура і містобудівництво»). Дві наступні — «Матеріали» та «Критика і бібліографія». В частинах «Статті» та «Матеріали» публікації розміщені відповідно до хронології розглядуваної проблематики.

В першій групі статей з образотворчого та декоративного мистецтва розглянуто актуальні проблеми, дотичні історії мистецтва Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, простежуються його генетичні зв'язки з Візантією. Том відкривається статтю В. Пуцка «Візантійське художнє ремесло та Київська Русь». Використовуючи великий фактичний матеріал, автор простежує еволюцію місцевих стилістично-формальних особливостей творів різних видів киево-руського художнього ремесла XI — початку XIII ст. та визначає специфічність ролі візантійських мистецьких традицій у їх розвитку.

Проблематика розвитку окремих видів декоративно-ужиткового давньоруського мистецтва розглядається і в статті М. Фіголя «Металопластика та інші художні ремесла стародавнього Галича». Оперуючи численними кращими зразками творчості галицьких майстрів,

дослідник не обмежується визначенням їх суто мистецьких якостей та особливостей технічного виконання. Він систематизує вироби за їх функціональним призначенням, приділяє увагу іконографії сюжетних зображень, особливостям тогочасної орнаментики.

Ансамбль мистецького впорядження інтер'єра Софії Київської — художньої пам'ятки світового значення здавна привертала увагу науковців. Мозаїки храму значною мірою вивчені й опубліковані¹. Менше досліджені фрески, що в інтер'єрі храму займають більшу площу ніж мозаїки. Розвідка Ю. Коренюка «Розписи Софійського собору в Києві та деякі тенденції стилістичного розвитку в київському монументальному малярстві XI — першої чверті XII ст.» становить істотний і ґрунтовний внесок у вивчення фрескового живопису Софії. Спираючись на праці своїх попередників, власні багаторічні дослідницькі роботи у храмі та результати аналізу давнього живопису, здійснені за допомогою новітніх реставраційних методів і засобів техніки та технології, автор робить ряд принципово важливих висновків. Зокрема, він аргументовано стверджує, що в розписах Софії Київської брало участь близько двадцяти основних виконавців. Розглядаючи індивідуальні творчі маневри окремих майстрів, співставляючи фрески з мозаїками, Ю. Коренюк переконливо визначає головні особливості стилістики софійського київського монументального малярства XI — першої чверті XII ст., пов'язаного з класичними традиціями античного мистецтва в їх константинопольській редакції. Автор аргументовано стверджує, що поряд з приїжджими майстрами в оздобленні собору брали участь місцеві художники. Сподіватимемося, що в наступних своїх дослідженнях Ю. Коренюк зверне пильну увагу на іконографію фресок Софії Київської, на сьогодні недостатньо вивчену.

Ґрунтовністю, інформаційною насиченістю відзначається стаття В. Александровича «Образотворчі напрями в діяльності майстрів західноукраїнського малярства XVI—XVII століть». Вона побудована на дуже значному цікавому й цінному фактичному, зокрема джерельному, матеріалі, що до наукового обігу вводиться автором уперше. Звідси й переконливість положень та висновків задекларованих у статті, багатих на розглядувані питання, пов'язані з висвітленням різних сфер творчої діяльності західноукраїнських художників і визначенням особливостей тогочасного художнього життя. В. Александрович подає важливі відомості щодо розвитку західноукраїнського монументального і станкового малярства, його різних жанрів, іконостасу, таких виконуваних для суто церковних потреб творів, як плащаниці, антимінси тощо. Автор подає цінні матеріали про надгробні корогви — важливий різновид декоративного мистецтва, поширений повсюдно в тодішній Україні².

У статті В. Овсійчука «Малярні перехідної доби. (Роздуми над творчістю художників львівського Ренесансу Федора Сеньковича та Миколи Петраховича)» на прикладі мистецької діяльності двох визначних майстрів пензля, проаналізованої у широкому історико-культурному контексті, яскраво простежуються стильові стадії розвитку українського мистецтва в добу його переходу від середньовіччя до нового часу.

Загальнотеоретичні питання естетики та етики барокко порушені у статті Л. Довгої «Єдність етичного й естетичного в культурі барокко», в якій висвітлюється коло духовних цінностей притаманних свідомості людини бароккової доби, особливості сприйняття і оцінки нею оточуючого світу.

Дослідження Л. Міляєвої «Чудотворні ікони Богородиці в Києві XVII століття та образ Любецької Богоматері пензля І. Щирського» своєрідно продовжує сталі зацікавлення вченої маріологічною тематикою³. У статті аналізується значення, яке чудотворні образи відігравали у тогочасному суспільно-політичному житті, дається характеристика найславніших ікон, пов'язаних з Києвом. Особливу увагу приділено образу Любецької Богородиці, що належить пензлеві І. Щирського, більш відомого в Україні та за її рубежами як видатного гравера. Ретельно прослідковано історію створення образу. Уточнено ряд фактів біографії митця, зокрема встановлено рік його смерті — 1713 р.⁴

Стаття С. Таранушенка «Український іконостас» — одна з найбільш фундаментальних розвідок, присвячених цьому виду українського образотворчого й декоративного мистецтва. Свого часу вона була опублікована за рубежом⁵. Україномовний варіант статті, опублікований у томі, надасть можливість познайомитися з цим дослідженням ширшому загалові фахівців. До друку він підготовлений В. Пуцком, чия післямова завершує публікацію, яка, крім власне праці С. Таранушенка, містить відгук про неї академіка Ф. Шміта.

Розвідка О. Сидор «Українська антимінсна гравюра» є першою в нашому мистецтвознавстві ґрунтовною працею, спеціально присвяченою специфічному за своїм функціональним, суто ужитковим призначенням, пов'язаним з особливостями церковного обряду. Стаття виникла внаслідок ретельного опрацювання надзвичайно багатой колекції антимінсів (близько 500 одиниць зберігання) Національного музею у Львові. Автор вводить до наукового обігу дуже цінний, доти невідомий мистецтвознавцям матеріал. Адже над створенням антимінсних гравюр працювали такі славетні майстри різця, як А. Ілія, І. Щирський, Лука,

Н. Зубрицький, І. Гочемський тощо. В статті досить повно простежено еволюцію стилістики антимінсної гравюри, її іконографічну динаміку. Ряд творів аргументовано атрибутовано. Наприклад, т. зв. антимінс патріарха Андріана (середина 1690-х рр.) виконав згадуваний вище І. Щирський⁶. Поза сумнівом, дослідження українських антимінсів потребує подальшого вивчення. До дослідниці, із зрозумілих причин, не потрапили унікальні твори, що зберігаються в інших українських збірках, а також зарубіжних, передусім польських⁷. Іконографічні традиції українського антимінса були запозичені російськими граверами⁸. Цікаві підготовчі малюнки до таких гравюр робив у Росії виходець з України О. Антропов⁹.

Багатоаспектністю заторкнутої проблематики відзначається стаття В. Свенціцької «Михайло Драган — дослідник монументального мистецтва України». Видатний український мистецтвознавець постає зі сторінок публікації як вчений надзвичайно широкого діапазону творчих зацікавлень. У статті вперше детально відтворено життєвий шлях дослідника, визначено його непересічний внесок в історію національного мистецтвознавства.

Стаття Л. Волошин «Митрополит Андрій Шептицький як меценат О. Новаківського і його школи» також уперше розкриває повно неоціненну роль цього визначного церковного і культурного діяча в розбудові національної культури на західноукраїнських землях. Стаття містить важливі відомості про організацію мистецької освіти в Західній Україні, виясковано роль А. Шептицького в її розвитку, зокрема, на прикладі школи О. Новаківського, участь митрополита в діяльності останньої як викладача.

Архітектурний підрозділ першої частини тому відкриває стаття Р. Жука «Повнозначність і культура архітектури», що становить собою україномовний варіант цієї публікації, здійсненої раніше¹⁰. Автор викладає свої загальнокультурологічні міркування про функціональні та художні фактори, наявність яких в архітектурній споруді робить її повнозначною. Дуже істотне значення має збереження в окремих спорудах «етнічного» характеру.

У статті Г. Петришин «Історичне становлення форм взаємодії розселення і природної основи у західноукраїнському регіоні» порушуються актуальні питання взаємозв'язку структури територій, насамперед рельєфу, ландшафту, шляхів комунікацій як засобу розселення, і формування різних типів поселень, а також особливості їх подальшого розвитку на західноукраїнських землях від давнини до XIV ст.

Вивченню фортифікаційних споруд княжої доби, зокрема підйомних мостів на території Русі присвячено розвідку М. Рожка та Ю. Токарського «Звідні мости — елемент структури укріплень давньоруського міста (До питання інженерної реконструкції механізму підйому моста)».

Р. Моготич вмістив у томі статтю «Планувальна структура львівського середмістя і проблеми його датування». Спираючись на багатий джерельний матеріал, автор досліджує особливості історичного планування середньовічного Львова, динаміку будівельних робіт у цьому районі, атрибує окремі споруди.

Близькою за предметом дослідження до останньої згаданої статті є розвідка Г. Кос «З історії забудови вірменської дільниці у Львові». На базі численних документальних свідчень, власних обстежень і вимірів автор визначає етапи забудови вірменського кварталу у Львові, характеризує особливості перебудов окремих споруд.

Практичну цінність становлять дві наступні статті: Б. Пасацького «Реконструкція міст Західної України: спадщина і сучасність (З досвіду повоєнного сорокаліття)» та М. Бевза «Центр великого історичного міста: шляхи подолання кризи». Обидві вони містять науково обгрунтовані рекомендації щодо розв'язання багатьох серйозних проблем, з якими стикаються сьогодні історичні міста в умовах дедалі зростаючого несприятливого впливу на історичну забудову сили техногенних факторів.

У невеликій статті В. Слободяна «Церковна архітектура українців Задунав'я» дуже змістовно проаналізовано місцеві особливості культових споруд.

Один з маловивчених аспектів творчої діяльності видатного українського архітектора І. Левинського розкрито у дослідженні І. Жука «Іван Левинський — педагог і теоретик». У ньому, зокрема, розглянуто методичні засади системи викладання, якою користувався будівничий у своїй педагогічній діяльності, висвітлено його оригінальні теоретичні погляди як архітектора-практика.

Інший помітний постаті в царині української архітектури присвятив свою статтю «Архітектор Мирослав-Данило Німців» Р. Липка. Вона дає уявлення про особливості культового будівництва в діаспорі, яскраво представленого вихідцями з України, одним з яких був М.-Д. Німців.

Із залученням великого, ретельно дібраного фактографічного матеріалу висвітлено становлення і розвиток архітектурної освіти в Західній Україні, передусім, на прикладі Львівської політехніки від часу її заснування і до нашого часу в статті А. Рудницького «До історії архітектурної освіти в Західній Україні».

У другій частині тому — «Матеріалах» опубліковано низку цінних документів, дотичних творчості визначних митців. Це — публікації В. Вуйчика «Архівні джерела про перебування архітектора Бернардо Морандо у Львові», В. Александровича «Два документи до початків біографії Івана Рутковича», І. Гирича «Автобіографічний документ київського будівничого Степана Ковніра».

Безперечний інтерес становить публікація П. Жолтовського «Декорація Львова на урочистостях коронації образу Домініканської Богородиці у 1751 року». Автор детально описує панно, що прикрашали львівські вулиці, численні триумфальні арки, зведені у місті до урочистості, що мала типові риси бароккової театралізованої імпрези.

Тут же вміщено змістовні публікації Г. Дергачової «Забутий львівський пейзаж Анатолія Ланге», О. Купчинського «Статут і протоколи засідань Товариства прихильників української літератури і штуки у Львові», В. Сусак «Листи Миколи Федюка та інших кореспондентів у справах М. Федюка до митрополита Андрея Шептицького», Д. Крвавича «Мальовила Петра Холодного в каплиці Духовної семінарії у світлі львівської преси 1929 р.».

Хоч досі вже відома сила ганебних фактів свідомого нищення в добу тоталітарного режиму безцінних пам'яток української культури, не можна без хвилювання читати матеріал, опублікований Л. Крушельницькою, «До історії нищення пам'яток української культури». Це — коротко коментований документ — список сотен мистецьких творів зі збірки Національного музею у Львові, знищених 1952 р. Серед них — роботи Г. Нарбути, О. Архипенка, І. Труша, П. Холодного, десятків інших наших славетних митців. Незважаючи на лаконічність відомостей, поданих у цьому спискові, опублікованому на цей раз повністю (на жаль, щоправда, без розшифрування скорочень), він має неабияку цінність. Зокрема, знаходимо певні додаткові відомості щодо жанрового й сюжетно-тематичного репертуару творчої спадщини згаданих у ньому художників.

У розділі «Критика і бібліографія» знаходимо рецензії на видану у Кракові 1973 р. монографію Я. Клошінської «Ікони» (В. Овсійчук), альбом О.-В. Іванусіва «Церква в руїні», що побачив світ у Нью-Йорку 1987 р. (О. Романів), опубліковану 1990 р. в Києві монографію В. Овсійчука «Майстри українського барокко. Жовківський культурний осередок. XVII — перша половина XVIII ст.» (Д. Крвавич). Тут же дано огляди мистецької україніки у петербурзькому щорічнику «Памятники культуры. Новые открытия» за 1974—89 рр. (О. Батихан), а також львівських збірників «Декоративно-ужиткове та образотворче мистецтво» (вип. 1—3, 1990—93 рр., (І. Голод), журналу «Мистецькі студії» (вип. 1—3, Львів, 1991, 1993, М. Маковецька).

Підсумовуючи, потрібно наголосити на винятковому значенні появи цього тому Записок Наукового товариства імені Т. Шевченка. Ретельно дібрані за проблематикою, опубліковані в ньому матеріали відзначаються високим професіоналізмом, вносять чимало нового й цінного у вирішення нагальних проблем сучасного українського мистецтвознавства. Видання становить важливу позицію у новітній українській історіографії. Громадськість чекає на чергові томи Записок, що, очевидно, вже задекларовані Секцією мистецтвознавства Наукового товариства імені Т. Шевченка, діяльність якого активно і послідовно сприяє активному гуртуванню українознавчих, зокрема мистецтвознавчих сил нашої держави.

Валентин ФОМЕНКО

Київ

¹ Лазарев В. Н. Мозаики Софии Киевской. — М., 1960.

² Белецкий П. Украинская портретная живопись XVII—XVIII вв. — Л., 1981. — С. 54—55.

³ Міляєва Л. Чудотворна ікона Богоматері // Нова генерація. Український іконопис. — К., 1992. — С. 26—30.

⁴ Порівн.: Степовик Д. Іван Ширський. — К., 1988. — С. 25.

⁵ Тарнушенко С. О украинском иконостае XVII и XVIII веке // Зборник за ликовне уметности. — № 11. — Београд, 1975. — С. 113—145.

⁶ Цілком довільним уявляються спроби приписати авторство цього антими́нса ще й Льву Тарасевичеві та Феодорові А. (Степовик Д. Цит. праця. — С. 92).

⁷ Фоменко В. Мистецькі цінності у зібранні Національної бібліотеки у Варшаві // Нар. творчість та етнографія. — 1973. — С. 82; Deluga W. Les gravures orthodoxes et gréco-catholiques de la République Polonaise des XVII-e et XVIII-e siècles // Revue des Etudes Slaves. — Paris, 1994. — N 2. — S. 83.

⁸ Алексеева М. Русская гравюра Петровского времени. — Л., 1990. — С. 12—14.

⁹ Кедрова Т. Н. Произведения Антропова в Загорском музее // Сообщения Загорского музея-заповедника. — Вып. 3. — Загорск, 1960. — С. 85—95.

¹⁰ Zuk R. Architectural Significance and Culturell Canadian Ethnic Studies — Etudes ethnique du Canada. — Toronto, 1984. — Vol. 16. — N 3. — P. 16—27.